

Marcin Świątkowski

Nowomowa

Czy język to narzędzie zmiany?

Czym jest nowomowa?

Nowomowa to sztuczny język opisany przez George'a Orwella w powieści "Rok 1984". Choć w przeszłości była stosowana przez zbrodnicze reżimy, to współcześnie wcale nie zanikła, a jest używana zwłaszcza przez tych, którzy usiłują sprawiać wrażenie wolnych od jakiegokolwiek propagandy. Historycznie największą biegłość w nowomowie osiągnęła propaganda komunistyczna, jednak wraz z biegiem lat można było zaobserwować nowomowę także u innych stron ideologicznego konfliktu. Trudno jednoznacznie scharakteryzować nowomowę. Z pewnością można o niej powiedzieć, że jest językiem stworzonym przeciwko komunikowaniu, a nie dla komunikowania. Praktykowanie nowomowy ma konkretny polityczny cel, którym jest uczynienie ludzi podatnymi na określoną propagandę. Otóż nowomowa nie rozbudowuje języka, ale go degraduje, narzucając w sposób niejawni pewne pożądane przez propagandzistów schematy myślenia i dławiąc te niepożądane¹. Sam Orwell pisał, że nowomowa ma dwa cele – jednym z nich jest stworzenie przestrzeni oraz dostarczenie narzędzi do wyrażania ściśle określonych poglądów politycznych². Poprzez "ekonomiczne" zawarcie w krótkim wyrażeniu wielu pożądanych znaczeń mowa taka staje się bliższa hasłowemu uprawianiu propagandy, a w efekcie zmienia komunikację w prostą wymianę politycznych postulatów, podobną do tej na wiecach wyborczych i protestach ulicznych. Jednak tym, co sprawia, że nowomowa jest taka niebezpieczna, okazuje się jej drugi cel, czyli uczynienie wszystkich innych światopoglądów zakazanymi, wyklętymi, a wręcz niemożliwymi do pomyślenia czy ocierającymi się o zbrodnię.

¹ Orwell G., *Rok 1984*, Mirkowicz T. (tłum.), Kraków: Mediasat Poland, 2004, s. 245.

² *Ibidem*, s. 246.

Czym charakteryzuje się nowomowa?

Jako główne cechy nowomowy filolog prof. Michał Głowiński wymienia: narzucanie wyrazistego znaku wartości, syntezę elementów pragmatycznych i rytualnych, magiczność oraz dużą rolę decyzji arbitralnych³. Narzucanie wyrazistego znaku wartości jest najważniejszą właściwością nowomowy. Charakteryzuje się tym, że – jakkolwiek słowa i terminy mogą posiadać znaczenia niejasne i nieprecyzyjne – znaki wartości muszą być wyraźne i jednoznaczne⁴. To, jaki dane słowo ma znak wartości, jest o wiele bardziej istotne niż jego znaczenie. Niech za przykład posłuży termin “rewolucja”, który jest często używany przez marksistowskich propagandystów, zwłaszcza na potrzeby mobilizacji mas do jakiegoś politycznego czynu. Tego, czym jest wspomniana w tym kontekście rewolucja, nikt jednak nigdy nie skonkretyzował, bo nie było takiej potrzeby. Wystarczy wiedzieć, że rewolucja jest słuszna, a wszystko, co przeciwko niej, musi być niesłuszne lub co najwyżej “kontrowersyjne”. Z tego powodu nowomowa zdecydowanie unika określania rzeczy i zjawisk jako już na wstępie neutralnych. Drugą podstawową cechą nowomowy jest mieszanie pragmatyzmu i rytualności. Rytualność oznacza narzuconą konsekwencję opisu rzeczywistości w konkretnych sytuacjach⁵. Istnieje pewna wizja świata, od której osoba posługująca się nowomową nie może odbiegać i do której musi wracać zawsze, gdy porusza te czy inne zagadnienie.

Na przykład w dyskusji o przerywaniu ciąży na każdy zarzut, że przecież płód jest człowiekiem posiadającym godność, zawsze należałoby odpowiedzieć, iż “takie poglądy dyktuje szkodliwy wpływ Kościoła katolickiego”. Choć argument równie dobrze może wynikać z całkiem pozareligijnych pobudek, nie ma to znaczenia dla propagandystów, którzy ten fakt zwyczajnie pomijają. Co ważne, taki opis rzeczywistości wciąż jest

³ Głowiński M., *Nowomowa i ciągi dalsze*, Kraków: Wydawnictwo Universitas, 2009, s. 12-14.

⁴ *Ibidem*, s. 12.

⁵ *Ibidem*, s. 13.

pragmatyczny, czyli służy osiągnięciu politycznych celów, a nie komunikacji.

Magiczny wymiar nowomowy

Trzecią cechą nowomowy jest jej magiczność. Nowomowa nie ma opisywać rzeczywistości, ale ją tworzyć⁶. O stanach pożądanym mówi jak o już zrealizowanych, a zatem silnie obecne jest w niej myślenie życzeniowe. To przybiera najczęściej postać autorytatywnego postanowienia władzy, która – deklarując jakiś stan świata – czyni go rzeczywistością. Najłatwiej gdy są to zdania nieweryfikowalne, jak w przykładzie przytoczonym przez Głowińskiego – “Młodzież zawsze z Partią”, bez konkretyzacji, jaka młodzież, ilu jej członków (i kto ich policzył), co oznacza, że zawsze, i w jakiej formie ta młodzież towarzyszy Partii. Magiczność nowomowy zakłada również, że niewspominanie o jakiejś rzeczy, na przykład o biologicznej płci, sprawi, że ta przestanie istnieć w świadomości odbiorców. Dzieje się tak, ponieważ jeśli słowo znajdujące się w sloganie politycznym tworzy oraz kształtuje rzeczywistość (a przynajmniej tę postrzeganą przez odbiorcę), to brak jakiegoś pojęcia skazuje jego desygnat na polityczny – a w skrajnie upolitycznionej rzeczywistości praktycznie całkowity – niebyt. Wbrew pozorom to “skazywanie na niebyt” nie dotyczy wyłącznie słynnych i niepożądanych nazwisk lub jakichś nośnych politycznie pojęć – dotyka również, a może nawet przede wszystkim, wyrażen pospolitych. Okazuje się bowiem, że władza nad postrzeganiem codziennego życia dostarcza rządzącemu najwięcej mocy. Peter Berger i Thomas Luckmann w swojej książce “Społeczne tworzenie rzeczywistości” piszą następująco: “Rzeczywistość życia codziennego jest przyjmowana bez zastrzeżeń jako rzeczywistość. Nie wymaga dodatkowych weryfikacji wykraczających ponad czy poza swoją obecność. Po prostu tam jest jako oczywista i nieodparta sfera faktów. (...) Świat życia codziennego narzuca się sam i jeżeli chcę się przeciwstawić tej jego autoproklamacji, muszę podjąć

⁶ *Ibidem*, s. 13.

świadomie zamierzony i wcale niełatwy wysiłek”⁷. Nie powinny więc dziwić próby redefinicji najbardziej podstawowych pojęć, np. takich, jak: “ojciec” i “matka”, “kobieta” i “mężczyzna” czy „małżeństwo” i „rodzina”.

Nowomowa a rzeczywistość

Ostatnia cecha nowomowy jest niejako wyrazem jej istoty. W nowomowie słowa i ich znaczenia, a także znaki wartości są dobierane całkowicie arbitralnie, przez co nie muszą mieć i często nie mają związku z rzeczywistością⁸. Nie jest to zresztą konieczne. Nowomowa nie służy bowiem poznaniu rzeczywistości, ale realizacji politycznych interesów. Istotne jest, aby nie traktować tej cechy nowomowy jako prostego przekonywania społeczeństwa, że białe jest czarne i odwrotnie. Arbitralność nowomowy to przede wszystkim nadawanie słowom znaczeń pozytywnych lub negatywnych czy uzasadnionych lub całkiem odrealnionych w swoim wyrazie politycznym. Słowo “Murzyn” nadal będzie odnosiło się do osoby czarnoskórej, ale nowomowa nada mu również wyraz pogardy i uczyni je przejawem rasizmu u osoby posługującej się tym terminem.

Wywrotowy charakter nowomowy

Nowomowa to z pewnością kluczowa, ale nie jedyna forma, za pomocą której może działać marksistowska propaganda. Ważna jest także ogólna filozofia i motywacja uprawiania propagandy, którą dla marksistów stanowi przede wszystkim chęć zniszczenia zastanego porządku społecznego. Warto przypomnieć w tym miejscu fragment słynnego “Manifestu Partii Komunistycznej”: “Słowem, komuniści popierają wszędzie każdy ruch rewolucyjny przeciw istniejącym stosunkom społecznym i politycznym”⁹. Co ciekawe, nowomowa pokrywa się z

⁷ Berger P. L., Luckmann T., *Spoleczne tworzenie rzeczywistości*, Niżnik J. (tłum.), Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1983, s. 55.

⁸ Głowiński M., *op. cit.*, s. 14.

⁹ Engels F., Marks K., *Manifest Partii Komunistycznej*, Warszawa: Studenckie Koło Filozofii Marksistowskiej UW, 2007, s. 21, dostęp online:

elementami typowych działań wywrotowych, które opisał prof. Roger Mucchielli. Są to: demoralizacja narodu i dezintegracja tworzących go grup; dyskredytacja władzy, jej obrońców, przedstawicieli oraz osobistości; neutralizacja mas, by uniemożliwić jakiegokolwiek wystąpienie w obronie istniejącego porządku¹⁰. Punkt pierwszy zasadza się na podkopaniu fundamentów obecnej kultury poprzez uderzenie w jednostki dla niej istotne (rodzina, religia), aby w ten sposób podważyć wartości, którymi kierują się ofiary propagandy. Dezintegracja grup natomiast znajduje swój wyraz w nieustannym dzieleniu społeczeństwa na uciskanych i uciskających. Punkt drugi to przede wszystkim podważanie fundamentów instytucjonalnych państwa i narodu oraz odzieranie ich z autorytetów – czy to wynikających z legitymizacji społecznej, czy też wykształcenia lub innych zasług. Jednak główny cel marksistowskiej propagandy polega na rozniecaniu konfliktów między ludem a władzą i elitami. Wreszcie punkt trzeci, choć sprzeczny z intuicją, wiąże się ściśle z jednej strony z dezintegracją grup, z drugiej zaś strony – z tworzeniem fałszywego przeświadczenia, że owszem, istnieje jakaś większość, ale JA do niej nie należę (zgodnie z modelem opisanym przez Elliota Aronsona i Anthonego Pratkanisa, zwanym “efektem większości”¹¹).

Nowomowa jako narzędzie zmiany świata

Nowomowa, a zwłaszcza ta w wydaniu marksistowskim, jest tym groźniejsza, im bardziej się upowszechnia. Rozmywa pojęcia oraz wprowadza niepewność w komunikacji i relacjach międzyludzkich, podkopując ich fundamenty. Nowomowa jest przez to językiem właściwym dla marksizmu, podającym rzeczywistość arbitralnej interpretacji ideologów i wyniszczającym panujący porządek społeczno-kulturowy. Doskonale nadaje się do dekonstrukcji znaczeń i podstępnego narzucania swojej wizji świata. Zupełnie wedle słów Karola Marksa, który

https://www.ce.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2018/10/4.-kapitalizm_marks_engels_manifest-komunistyczny.pdf

¹⁰ Mucchielli R., *La Subversion* [w:] Volkoff V., *Dezinformacja. Oręż wojny*, Arciuch A. (tłum.), Warszawa: Wydawnictwo Delikon, 1991, s. 96-98.

¹¹ Aronson E., Pratkanis A., *Wiek propagandy*, Radzicki J, Szuster M. (tłum.), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003, s. 133.

stwierdził, że nie chodzi o to, by świat interpretować, ale by go zmienić. Nowomowa coraz częściej nadaje kształt dyskusjom, jakie toczono w polityce, w mediach, a nawet w czasie spotkań towarzyskich, a więc w życiu codziennym.